

Gdje je nestao prvootkriveni - "Gavranov" stećak iz Plaškog?

Povijesno-arheološka struka uvriježeno smatra kako je u Plaškom, 1900. godine prigodom uređenja korita rječice Dretulje, pronađen samo jedan stećak. U napisu "Plaški zaslužuje povratak jedinstvenog spomenika - kamenog stećka" (* 1) istaknuto je da taj spomenik, po mnogo čemu jedinstven i značajan, "... zaslužuje da se, iz Povijesnog muzeja Hrvatske, u čijoj zbirci kamenih spomenika se čuva, vrati u mjesto svojeg nalaska. Ako i ne kao izvorni spomenik, a onda svakako kao njegova vjerna "preslika".". Ujedno je u napisu naglašeno: "Uz ovu, vrijedilo bi ispuniti i drugu zadaću, pronaći nestali drugi plaščanski stećak, i ukoliko je očuvan, dodijeliti i njemu zasluženo mjesto u javnom životu Plaškog."

Približno mjesto na brežuljku iznad rječice Dretulje na kojem se nalazila srednjovjekovna crkva Sveti Stjepan s okolnim grobljem sa stećcima (Foto: Goran Majetić)

U već spomenutom napisu objavljenom na portalu Budni Div prvi puta ukazano je na otkriće još jednog stećka u Plaškom. Za to otkriće, međutim, niti tadašnji niti kasniji stručnjaci nisu pokazali zanimanje. Dapače, jedina novinska objava u kojoj je otkriće spomenuto, iz 1901. godine, vrlo brzo je zaboravljena, baš kao i spomenik o kojem je izvijestila. Stoga se u napisu iz Budnog Diva napominje da nitko od stručnjaka, koji se u pisanim radovima bave poznatim muzejskim primjerkom stećka iz Plaškog, niti ne sluti da je u tome naselju postojao bar još jedan sličan spomenik: "Istina je, međutim, da predmetni stećak nije jedini koji je otkriven na području Plaškog. Pronađen je svakako još

jedan, čak i dosta veći, kojem se na žalost ne zna sudbina. Pisano svjedočanstvo s početka 20. stoljeća da je u Plaškom nekoć bio bar još jedan stećak, ujedno upućuje da je u ovom srednjovjekovnom naselju možda postojala i veća nekropola (grobište) stećaka, uz ili u blizini neke danas nepostojeće crkve. Postoje naznake da je netko od ondašnjih vodećih arheologa u Hrvatskoj znao za otkriće, no nisam pronašao trag da je o istome igdje ostavio bilješku, a kamoli da je taj drugi stećak istraživao.”.

U napisu je naposljetku poručeno da će se, uz zanimljivu priču o znanom stećku iz Plaškog, u mnogo čemu do sada neispričanu, objaviti i njezin nastavak. Ovaj napis upravo je priča *”... o još jednom pronađenom stećku u Plaškom i tragovima koji bi možda mogli dovesti do njegovog ponovnog pronalaska, ili makar ukazati je li uništen i gdje se nalaze ostaci, ...”.* Priču zapravo počinje Fran Šaban, 1. svibnja 1901. godine, izvještajem naslovljenim na taj datum, kojeg je objavio u glasilu *”Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva”*, svezak 5 broj 1 iz 1901., u rubrici *”Izveštaji muzejskih povjerenika i prijatelja”*. Fran Šaban bio je kotarski pristav u Ogulinu, no uz svoju redovitu dužnost obavljao je i posao povjerenika Narodnog muzeja iz Zagreba za ovaj kraj. Izveštaje o svojim arheološkim zapažanjima objavljivao je u *”Vjesniku Hrvatskoga arheološkoga društva”* od 1900. do 1902. godine.

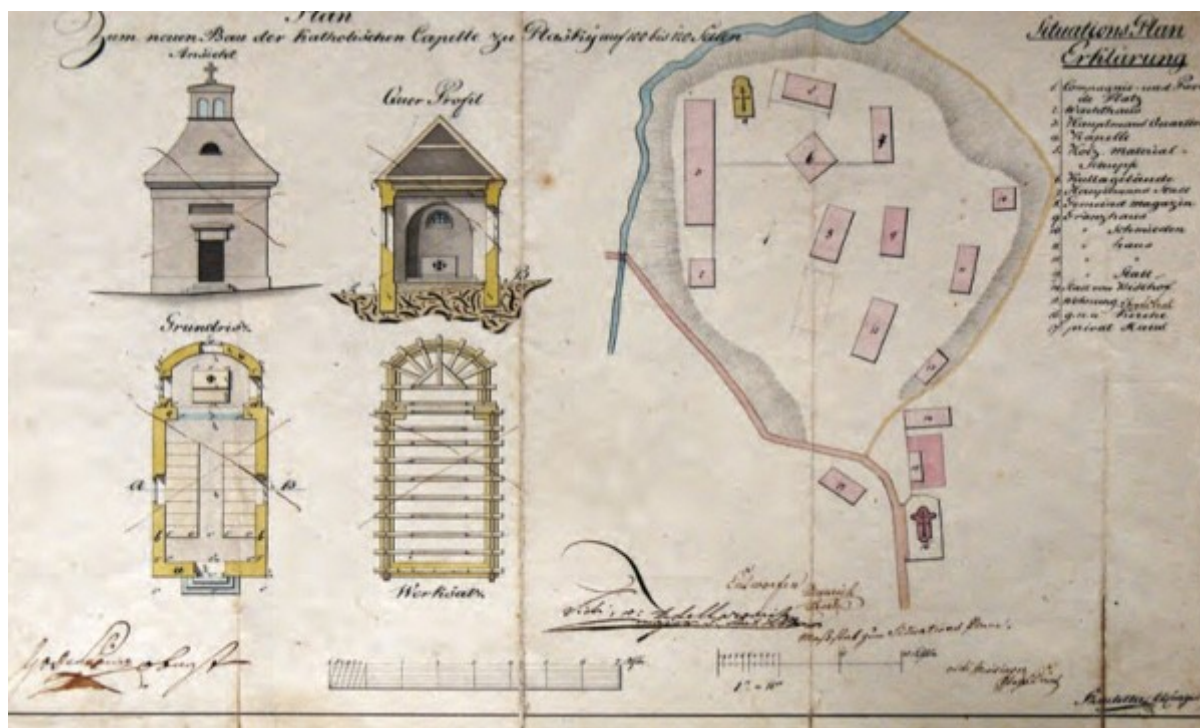

Crtež Plaškog kojeg je izradio austrijski vojni inženjer Matija Antun Weiss iz 1729. godine, na kojem se ističu obrambena kula na uzvisini (lijevo) i drvena Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice (desno) (Izvor: Plaški - Lika (plaski-lika.com))

U tom glasilu 1901. godine, u već spomenutoj rubrici, pod rednim brojem 16, *”skriva”* se posve zaboravljeni, i očito zanemareni, izvještaj Frana Šabana koji do danas ostaje jednio pisano svjedočanstvo o još jednom stećku u Plaškom: *”Pred nekoliko vremena čitao sam u novinama (* 2) o plašćanskom stećku. Upozorujem ali Vašu Veleučenosť, da to nije jedini stećak, koji bi se dosele tamo našao, već se nalazi tamo još jedan pred episkopalnom crkvom. Taj je dovezen pred mnogo godina pred crkvu sa livade kraj Dretulje, gdje je i prvi stećak nađen. Taj stećak vrlo je omašan i imade 2,6 m. duljine, 0,8 m. širine i 0,6 m. debljine. Žalibože je bez ikakova napisa, jedino se nalazi na njem izvajan lik gavrana. Odlučujući u Plaškom faktori bili bi skloni dozvoliti, da se taj kamen u Zagreb odpremi, nu ja scijenim, da to ne bi bilo potrebno, jer je kamen ogroman i vrlo težak, a tamo, gdje je sada, ostati će sačuvan i za buduća vremena. Želite li ali, da taj stećak mora*

u Zagreb, to mi izvolite javiti, samo se bojim velikih transportnih troškova. Kako se sada tok Dretulje regulira, moguće je, da bi se tamo još šta zanimljiva našlo.”.

Kao i mahom svi izvještaji Frana Šabana, i ovaj zapis izuzetno je zanimljiv i poučan. Izvještaj je naslovio na "Vašu Veleučenosť", što je naslov koji se bez sumnje odnosi na Josipa Brunšmida, tadašnjeg urednika glasila "Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva", ujedno i ravnatelja Arheološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu. Iz izvještaja Frana Šabana doznajemo da se u Plaškom već i prije pronalaska stećka koji je prevezen u Zagreb, znalo za još jedan stećak. Doznajemo da je i taj stećak pronađen nedaleko rječice Dretulje, ali znatno ranije, za pretpostaviti je negdje u drugoj polovici 19. stoljeća. Ne znamo niti tko ga je otkrio, niti kako je točno pronađen. No, prema navodu iz izvještaja, prevezen je i postavljen pred Sabornu (episkopalnu) crkvu Vavedenja Presvete Bogorodice u središtu Plaškog.

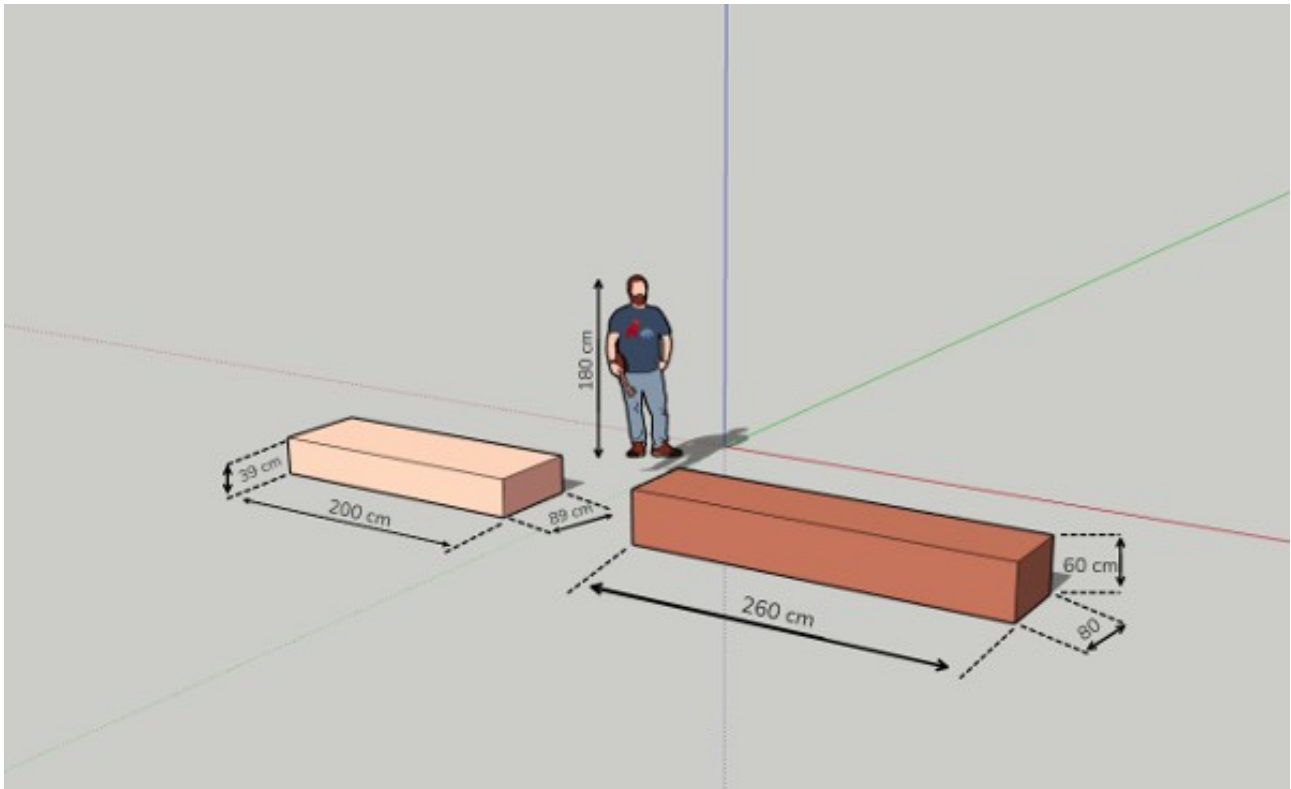

Nacrt crkv(ic)e Sveti Antun Padovanski i zdanja Vojne krajine u Plaškom, izrađen u prvoj polovici 1830-ih godina u svrhu obnove spomenute kapele (Izvor: Plaški - nepoznata historija (plaski.home.blog); Dražvni arhiv u Karlovcu - Zbirka građevinskih nacrtu kotara (sign. HR-DAKA-139))

Muzejski povjerenik iz Ogulina upoznaje nas i s njegovom zadivljujućom veličinom: 260 centimetara dugačak, 80 centimetara širok i 60 centimetara visok (debeo). Iz navedenih mjera, za koje s pravom možemo pretpostaviti da ih je izmjerio upravo Fran Šaban, proizlazi da je taj plaškanski stećak - prvi obzirom na vrijeme "pronalska" (a zapravo tek premještanja) - spadao u red većih kamenih stećaka - sanduka. Povjerenik svjedoči da taj prvi stećak iz Plaškog nije imao uklesan nikakav natpis, ali i da nije bio ukrašen reljefom s više znamenja (poput stećka pronađenog 1900.). Jedini ukras na ovom krupnom stećku bio je uklesan prikaz ptice, u kojemu Fran Šaban prepoznaje gavrana. Obzirom na taj istaknuti detalj, ovaj stećak možemo nazvati - "Gavranov" stećak, kako bi ga lakše razlikovali od stećka s reljefom obogaćenim i ilirskim znamenjem, kojeg bi stoga bilo prikladno imenovati - "Ilirski" stećak.

Naposlijetku Fran Šaban ukazuje da bi prijevoz "Gavranovog" stećka u Zagreb, pretpostavljamo gotovo sigurno željeznicom iz Ogulina ili nešto bližih Oštarija (do Plaškog

je pruga izgrađena tek 1914.), bila vrlo zahtjevna i skupa zadaća. Razlog tome, dakako, bila je njegova pozamašna veličina i njoj pripadajuća težina spomenika. Naime, taj stećak, ukoliko opravdano pretpostavimo da je bio izrađen od kamena vapnenca, imao je masu od čak oko 3,4 tone ($M = V \times g = (2,6 \text{ m} \times 0,8 \text{ m} \times 0,6 \text{ m}) \times 2,7 \text{ t/m}^3$). "Ilirski" stećak koji je, pak, otkriven 1900. godine, i koji je upravo vlakom prebačen u Zagreb, ima masu od približno 1,8 tona. Prvi poznati stećak iz Plaškog umalo je, dakle, bio dvostruko teži od stećka koji se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu.

"Ilirski" i "Gavranov" stećak - međusobni odnos veličina dvaju pronađenih stećaka - sanduka u Plaškom (Crtež: Noa Majetić)

Muzejski povjerenik, naprotiv, smatra da tako velik i težak stećak "... tamo, gdje je sada, ostati će sačuvan i za buduća vremena.". Na žalost, ogroman stećak - sanduk koji se nalazio ispred episkopalne crkve u Plaškom ipak je nekome nepoznatom iz neznanih nam razloga i u nepoznato vrijeme zasmetao. Uklonjen je i s toga novog mjesta, da bi netragom nestao, kao da nikada ni postojao nije. Može li se obistiniti očekivanje Frana Šabana da će ovaj dragocjen spomen ipak ostati sačuvan za budućnost? Možda i može, ukoliko potraga koju pokrećemo uroditi plodom i stećak bude pronađen negdje odbačen, ali neuništen.

Može li se ujedno ispuniti nada Frana Šabana da bi se uz korito Dretulje "... još šta zanimljiva našlo."? Zacijelo se ta nada odnosila i na mogući pronalazak još kojega stećka. Nije poznato je li pri radovima na uređenju toka rječice podno naselja provodeno takvo dodatno istraživanje. Mala je vjerojatnost, također, da je za tamošnjim stećcima ikada više itko tragao. Kako za istraživanje nikada nije prekasno, tako je upravo sada prigoda da se i po tome pitanju makar pokuša dati skromni doprinos. Naravno, temeljni preduvjet za takvu potragu je znanje o tome gdje se, makar okvirno, grobište (nekropola) stećaka u Plaškom nalazilo.

Prva naznaka njegovog položaja dana je u već spomenutom napisu "Plaški zaslužuje povratak jedinstvenog spomenika - kamenog stećka", u okviru osvrtu (* 5): "Ipak, može se

s priličnom sigurnošću tvrditi da se predmetno grobište nalazilo u blizini srednjovjekovne crkve Sveti Stjepan, danas nepostojeće, koja je stajala na brežuljku koji se uzdiže u blizini mjesta gdje se spajaju plašćanske rječice Dretulja i Vrnjika. Navodno je još postojeći zvonik crkve do 1664. bio preuređen i dograđen u četverostranu obrambenu kulu Petra Zrinskog. No, kula je, baš kao i prethodno crkva, odavno srušena, a i okolnom groblju se - za sada - zameo trag.”.

Stambena zgrada na brežuljku u Plaškom sagrađena 1954. po projektu arhitekta Kazimira Ostrogovića, na fotografiji snimljenoj oko 1960. godine (Izvor: Idis Turato (idisturato.com))

Nekropola stećaka bila je ili uz samu crkvu, u vršnom dijelu brežuljka, ili nedaleko crkve na nekoj zaravni na ili podno padine. U prethodnom napisu, u istom osvrtu, ističe se: "Stećak (u stvari stećci; kako je istaknuto u uvodnom dijelu ovoga napisa pronađena su barem dva) nije nužno bačen s brežuljka, već je pri njegovom podnožju mogao završiti i klizanjem, a potom biti djelomično zatrpan taloženjem humusa, ali i zemljom koju bi nanosile poplave. Na osnovu dosadašnjeg, doduše skromnog, pregleda zemljišta s prijateljem slobodnim istraživačem Brankom Šupicom iz Janja Gore, smatram da je stećak pronađen u blizini desne obale Dretulje, svakako poviše njezinog korita iz kojega se za visokog vodostaja često preljeva ...”.

Do sada najiscrpniji prilog istraživanju gdje se točno nalazila srednjovjekovna crkva Sveti Stjepana dao je svećenik Robert Jolić u napisu "Povijest župe Plaški", objavljenom u časopisu "Modruški zbornik", svezak 1 broj 1 iz 2007. godine. Robert Jolić bio je 2003-2004. godine župnik u Plaškom, ali je po odlasku s te dužnosti nastavio proučavati povijest župe i naselja. Oslanjajući se na spoznaje do kojih je došao povjesničar Radoslav Lopašić iz Karlovca krajem 19. stoljeća, na nacрте koje je pronašao u Državnom arhivu u Karlovcu, kao i na druge povijesne izvore (* 3), svećenik o položaju prve poznate župne crkve u Plaškom prosuđuje da se "... zapravo nalazila na istom mjestu gdje je 1664. Petar Zrinski sagradio utvrdu za obranu od mogućih turskih upada, otprilike iznad mjesta gdje se danas

nalazi Dom kulture u Plaškom, na brežuljku u blizini mjesta gdje se spajaju plašćanske rječice Dretulja i Vrnjika.”.

Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice i vladikin dvor u Plaškom 1917. godine (Izvor: aukcije.hr)

Robert Jolić slijedeći već spomenuta povijesna vrela nadalje ukazuje: *"Ako je dakle zvonik crkve sv. Stjepana pretvoren u obrambenu kulu, znači da se i crkva sa zvonikom nalazila na istom mjestu. Danas nema uočljivih tragova crkve niti zvonika, ..."*. Svećenik dalje naglašava da je u Plaškom, najvjerojatnije 1769. godine, sagrađena crkva (kapela) Sveti Antun Padovanski: *"Nije posvema jasno na kojem se točno mjestu nalazila. Možemo dapače pretpostaviti da je bila sagrađena, ili pak samo obnovljena, na istom mjestu gdje se nekoć nalazila crkva sv. Stjepana, dakle unutar tvrđave Petra Zrinskoga. Svakako je kao župna crkva služila sve do otprilike 1835. godine, kada je sagrađena nova crkva (1836., nap. pis.) koja je bila posvećena sv. Ani, majci Blažene Djevice Marije."*. Srednjovjekovna crkva Sveti Stjepan te potom obrambena kula (utvrda) i naposljetku crkva Sveti Antun Padovanski nalazili su se, dakle, na vršnoj zaravni brežuljka, otprilike sjeveroistočno od položaja današnje zgrade Doma kulture Plaški, sa suvremenom 3D kino-dvoranom. I danas postojeća crkva Sveta Ana sagrađena je u nasuprotnom, jugozapadnom dijelu Plaškog.

Sam brežuljak u Plaškom, na kojem su u davnini stajale neke od najznačajnijih građevina u povijesti starog naselja, ostavlja dojam izuzetnog mjesta. Možda se neupućenom neće činiti takav, posebice danas kada na njemu vlada svojevrsni "urbanistički nered" (tu se nalazi splet javnih zgrada, privatnih kuća, ali i ruševina povijesnih zdanja, a pod zemljom zacijelo i temeljnih ostataka crkve(i) i kule), no taj brežuljak u prošlosti je bez sumnje bio - sveto tlo. Za to ima više naznaka, od kojih ćemo ovom prigodom spomenuti tek neke. Brežuljak se uzdiže gotovo posred prostranog Plašćanskog polja te je nekoć tu bio

izvanredan vidikovac na okolicu. Iz istoga razloga, bila je prednost na njemu sagraditi svetište, čija se zvonjava zvona mogla čuti nadaleko. Svetište s grobljem k' tome se uzdizalo tik iznad voda Dretulje i Vrnjike, koje su znamen života koji protiče, ali se uvijek iznova vraća i obogaćuje.

U srednjem vijeku, kada je razdoblje mira ustuknulo pred ratnim dobom, brežuljak je umjesto svetišta i počivališta pokojnika dobio vojno-obrambena zdanja (* 4). Njegov položaj pokazao se prednošću i u tim okolnostima neposredne životne opasnosti po ljude Plaščanske doline. Moguće je da su i pojedini dijelovi brežuljka, koji se doimaju ili uzvišeni (nasipani) ili zaravnjeni, upravo u to nesigurno vrijeme preuređeni ljudskim naporom, kako bi se ta važna obrambena točka dodatno učvrstila i ojačala. I ovu pretpostavku mogla bi dokazati ili opovrgnuti samo sustavna i cjelovita arheološka i druga znanstvena istraživanja, koja trenutno nisu niti na vidiku.

Stanje episkopalnog dvora u Plaškom nakon Drugog svjetskog rata, u kojem je oštećen u podmetnutom požaru (Izvor: Plaški - Lika (plaski-lika.com))

U Plaški i okolicu tijekom 17. stoljeća u više je navrata, počevši od 1609. godine, doselilo stanovništvo iz Bosne, koja je tada bila u sastavu Turskog carstva. Novo stanovništvo, uz malobrojne starosjedioce koji nisu izbjegli tijekom turskih prodora u ovaj kraj, razvijalo je od tada novo naselje Plaški, kao sljednika srednjovjekovnog sela Plasi (Plasy, Plazy). Središnje građevine novog naselja postali su u 18. stoljeću Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice i vladikin (vladičanski, episkopalni) dvor (* 5). Ne zna se gdje se točno uz episkopalnu crkvu u Plaškom nalazio veliki stećak - sanduk, o čijem postojanju je 1901. godine posvjedočio muzejski povjerenik Fran Šaban. U dosadašnjem istraživanju nismo pronašli dodatni podatak o njemu, niti smo uočili njegovo prisustvo na poznatim povijesnim fotografijama crkve i dvora (* 6).

Na prvo istraživanje, tek manjeg dijela plaščanskog brežuljka i njegovih padina, uputili smo se 15. listopada 2021. godine. Zbog bujnog raslinja, ali i povodnja Dretulje, nismo uspjeli prošetati podnožjem brijega iznad korita rječice u potrazi za još nekim mogućim zaostalim stećkom. Razgledali smo tek djelić sjeverne padine podno zgrade u kojoj djeluje Područna ambulanta Plaški Doma zdravlja Ogulin, potom obišli obližnji most preko Dretulje i ribnjak, a obilazak ostatka brijega odgodili za sušnije razdoblje te kada više ne bude zelenila. Razgledali smo i okoliš Saborne crkve Vavedenja Presvete Bogorodice i mjesto na kojem se nalazio obližnji episkopalni dvor. Na prostoru nekadašnjeg dvora danas je tek parkovna livada. Istočno od nje je prostor koji je prilično zarastao u guštik, s dijelom sačuvanih ali ruševnih gospodarskih episkopalnih zgrada, kao i ostacima podruma jedne od takvih srušenih zgrada, pristup kojem je zatrpan smećem. Južno, u neposrednoj blizini, smještena je zgrada osnovne škole.

Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice, uz koju se početkom 20. stoljeća nalazio ogroman, gotovo 3,4 tone težak, "Gavranov" stećak (Foto: Goran Majetić)

"Gavranov" stećak je ili uništen ili tu negdje zatrpan ili je iskorišten za nešto. Ukoliko je uništen, svaka potraga je uzaludna, ali ako je zatrpan ili iskorišten pri nekim građevinskim radovima, možda bi ga se moglo otkriti. Valja nam ispitati i neke od žitelja privatnih kuća na brijegu, znaju li išta o položaju nekadašnje kule, crkvi i groblja te, posebice, o tamošnjim stećcima. Slijedi i nastavak zadaće istraživanja literature i povijesnih izvora, napose onih iz kojih bi se možda moglo doznati kakva sudbina je zadesila stećak koji se nalazio uz episkopalnu crkvu. Nadalje, valjalo bi istražiti i spise vezane za uređenje korita Dretulje u Plaškom oko 1900. godine. Jesu li razlozi uređenja toka rječice bili povezani s namjerom izgradnje manje hidroelektrane? Jeli u to nastojanje na neki način bio umiješan, možda tek nacrtima, slavni znanstvenik i izumitelj Nikola Tesla, koji je i rodbinski bio vezan za Plaški?

Potruga za zaboravljenim i nestalim "Gavranovim" stećkom iz Plaškog tek je u povojima. Za sada je vođena tek željom dvoje prijatelja i zaljubljenika u prirodnu i kulturnu baštinu toga kraja, da mu vrate jedan osebujan povijesni znamen. Najljepši rasplet potrage bio bi, dakako, povratak izvornog zagubljenog velebnog spomenika. No, za to ga je potrebno pronaći sačuvanog, što nije nimalo lagana zadaća. Ukoliko se veliki kameni stećak - sanduk i ne bude uspio pronaći, ili ga se otkrije teško oštećenog ili razbijenog, moguće je ipak izraditi njegovu vjernu "presliku". Isto se može učiniti i s manjim, "Ilirskim" stećkomu, ukoliko ne bude moguć njegov povrat u Plaški iz Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu. Uostalom, izrada novih stećaka iz vapnenačkih stijena, vođena umjetničkim očima i vještim rukama vrsnih klesara i(li) kipara, bila bi također veličanstven doživljaj.

Slobodni istraživač Branko Šupica u pregledu okoliša episkopalnog dvora u Plaškom, srušenog 1971. godine (Foto: Goran Majetić)

Bio bi to povratak narodnih stećaka kao jedinstvenih spomenika u duhovni i javni prostor, ne samo Plaškog već cjelokupnog prostora Dinarida kojeg su obilježili, nakon najmanje pet

stoljeća od kako su majstori "kovači" prestali s njihovim klesanjem i(li) ukrašavanjem. Bio bi to dokaz da smo svjesni i sposobni vratiti naše drevne svetinje, koje su nas u davnoj prošlosti zbližavale i ujedinjavale u životu i smrti, a koje su posljednjih stoljeća nemilosredno uništavane jer u njima više nismo baštinili duh predaka, već smo ih sveli na golo hladno građevno kamenje. Bila bi to istinska pobjeda živoga duha svetoga, koji nam mudrošću naših pramajki i praotaca, usnulih u kamenu, poručuje - poput jednog od najljepših među uistinu rijetkim natpisima uklesanim na stećcima (* 7):

A se leži ... : Dobri junak ja bih, molju ja se vas, ne ticajte! Vi ćete biti kako ja, a ja ne mogu biti kako vi.

4. prosinca 2021.

Branko Šupica i Goran Majetić, slobodni istraživači iz Janja Gore i Karlovca, portal za slobodna povijesna i zemljopisna istraživanja Budni div (<https://budnidiv.net/>)

(* 1) Pogledajte napis objavljen na portalu Budni Div: "Plaški zaslužuje povratak jedinstvenog spomenika - kamenog stećka" (<https://budnidiv.net/pages/Clanak.aspx?ID=345>).

(* 2) Riječ je gotovo sigurno o napisu "Prvi nadgrobnni stećak iz Hrvatske", objavljenom u novinama "Narodne novine" od 20. studenog 1900.

(* 3) Riječ je o radu povjesničara Radoslava Lopašića iz Karlovca "Urbaria lingua croatica conscripta - Hrvatski urbari", svezak I iz 1894. Pri tome se crkva Sveti Stjepan u Plaškom spominje u Modruškom urbaru, popisu posjeda na imanju Modruš u vlasništvu plemića Bernardina Frankopana, izvorno napisanom na pismu glagoljici 1486.

Radoslav Lopašić se pri utvrđivanju položaja crkve Sveti Stjepan poslužio i izvještajem austrijskog vojnog inženjera, topografa i kartografa Martina Stiera (1630-1669.), koji se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču (sign. A. CLIX, A. 8608).

(* 4) Možemo samo nagađati da je groblje sa stećcima dijelom uništeno već tijekom izgradnje zgrada za potrebe Vojne krajine. Neke od stećaka vojska je možda iskoristila pri gradnji svojih građevina, a preostali su možda odbačeni na padine brijega, s koje su otklizali u podnožje bliže koritu Dretulje. Teško je, naime, zamisliti, da se groblje izvorno nalazilo u podnožju brijega, kada se zna da je taj prostor često bio, a i danas je, izložen poplavama. Uostalom, srednjovjekovna groblja su se u pravilu nalazila na povišenim mjestima, uokolo crkvi koje su podizane na ili pri vrhu uzvišenja.

Nekropola je mogla biti dodatno oštećena ili posve stradati i kasnije, primjerice prigodom rušenja nekih od tih vojnih zgrada. Ili pri gradnji gospodarskih zgrada episkopije u Plaškom u zapadnom dijelu brežuljka. Ili, pak, u 20. stoljeću kada je na brežuljku sagrađeno nekoliko zidanih obiteljskih kuća, zgrada Sokolskog doma 1936. (nakon 1945. do danas Dom kulture), stambena zgrada "Ostrogovićeva kuća" 1954. (vidi i osvrt (* 7)), zgrada Zdravstvene stanice Plaški oko 1955. (od 1994. Područna ambulanta Plaški Doma zdravlja Ogulin).

(* 5) Stanovništvo koje se doselilo u Plaški zacijelo je najkasnije krajem 17. stoljeća sagrađilo drvenu crkvu i parohovu kuću. Nova drvena crkva, kao i obližnji vladikin dvor (episkopija), sagrađena je 1721., kada Plaški postaje središte Gornjokarlovačke eparhije. Nova crkva, velika i zidana, koja je prozvana i katedralom, izgrađena je 1755-1763. Crkva je više puta obnavljana, nadograđivana i stilski mijenjana. Za današnji izgled crkve najzaslužnija je velika historicistička obnova, izvedena 1899-1907. Crkva je tada obnovljena u ruskom stilu, s historicističkim primjesama. Bila je oštećena u Drugom svjetkom ratu i Domovinskom ratu. Obnavlja se od 2013., pri čemu se ističe obnova zvonika crkve, visokog 37 metara, iz 2015.

Novi zidani jednokatni baroknoklasicistički vladikin dvor sagrađen je 1784. Zgrada dvora produžena je uoči Drugog svjetskog rata, tijekom kojeg je oštećena. Premda obnovljivu, tadašnje vlasti dale su je srušiti 1971. Na portalu Eparhija Gornjokarlovačka (eparhija-gornjokarlovacka.hr) ističe se: "Po pričanju starijih žitelja Plaškog, materijal od porušenog vladičanskog dvora raznosili su meštani za zidanje staja za stoku.". Na dijelu crkvenog zemljišta, jugoistočno od nekadašnjeg dvora, izgrađena je 1973. zgrada nove osnovne škole.

(* 6) *Povijest eparhijske crkve u Plaškom iscrpno je istražio i predstavio povjesničar i povjesničar umjetnosti Dragan Damjanović iz Osijeka u knjizi "Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom: povijest episkopalnog kompleksa", objavljenoj 2005.*

U knjizi se, između ostalih vrijednih činjenica, spominje i zanimljiv podatak o posljednjem većem dodatku inventaru crkve - mramornom sarkofagu vladike Ilariona Zeremskog (1865-1931.), koji je episkopom u Plaškom bio od 1920. do smrti. Sarkofag u koji će nakon smrti biti položen, vladika je dao napraviti i postaviti 1927. u pripratu crkve. Priprata ili nartex je dio crkve od ulaza do naosa - središnjeg dijela crkve u kojemu se okupljaju vjernici na bogoslužje.

(* 7) *Epitaf, koji nam posvećuje pokojnik Radivoj Draščić (čije je ime istaknuto u kamenu), uklesan je u jedan od stećaka s nekropole u zaselku Podgradinje u Gornjem Hrasnu kod Neuma u Hercegovini, negdje u 14. ili 15. stoljeću. Transkripciju natpisa, kakvu u ovom napisu donosimo, zabilježio je povjesničar Marko Vego (1907-1985.) iz Sarajeva u izdanju "Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine - Knjiga II", objavljenom 1964.*

Natpis je inače prvi naznačio povjesničar, etnograf i književnik Vid Vuletić - Vukasović (1853-1933.) s Korčule u dopisu upućenom 1. svibnja 1885. uredniku glasila "Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva", koji je objavljen u tome glasilu, svezak 7 broj 1 iz 1885. u rubrici "Dopisi". U napisu "Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini", pod rednim brojem VII., objavljenom u istom glasilu, svezak 9 broj 1 iz 1887, Vid Vuletić - Vukasović prvi je ponudio i transkripciju toga natpisa.